

Repliker och kommentarer

I den här avdelningen välkomnas kommentarer till tidigare bidrag och korta inlägg med ekonomisk-politisk anknytning

EUGENIA KAZAMAKI OTTERSTEN
HJÖRDIS D'AGOSTINO*

Kvinnornas situation på arbetsmarknaden inför EG-integrationen

Kvinnornas situation i Europa har väsentligen förändrats under de senaste årtiondena såtillvida att allt fler kvinnor förvärvsarbetar. Kvinnornas höga deltagande på arbetsmarknaden i Sverige har varit en förebild för många andra europeiska länder. Andelen förvärvsarbetande kvinnor i Sverige var under 1989 82,1 procent.

I Europa uppvisar endast våra nordiska grannländer och de baltiska länderna en liknande struktur (Oxenstierna [1991]). Flera länder förefaller gå mot en ökad andel yrkesverksamma kvinnor, tex Frankrike, England och USA (se *Tabell 1*). Däremot har länder som Irland, Spanien, Nederländerna och Grekland ett relativt lågt kvinnligt arbetskraftsdeltagande. Trots att sysselsättningen ökat markant

under 1980-talet inom den europeiska gemenskapen, har arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor förblivit tämligen lågt (EEC [1991]).

Kvinnornas arbetsmarknadssituation och förhållanden är på många sätt olik männens. De arbetar i regel färre antal timmar än män (Sundström [1987]), och huvuddelen av kvinnorna återfinns i specifika sektorer som traditionellt dominerats av kvinnor. De viktigaste av dessa är serviceyrken vilka inom Sverige i många fall återfinns inom den offentliga sektorn där avkastningen på arbete tenderar att vara låg (D'Agostino & Kazamaki [1990]). Även inom privata serviceyrken finns dock många kvinnor, tex inom handel, hotell- och restaurangbranschen samt inom bank- och försäkringsverksamhet. Männen, å andra sidan, dominerar inom gruv-, tillverknings- och byggnadsindustri. Dessa skillnader speglar även situationen i många andra europeiska länder.

Det skall också påpekas att antalet kvinnor som arbetar deltid – särskilt 1–34

Fil dr EUGENIA KAZAMAKI OTTERSTEN är forskare vid Industriens utredningsinstitut, Stockholm, och HJÖRDIS D'AGOSTINO är doktorand vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet.

* Vi är tacksamma för synpunkter som vi fått av Thomas Andersson, Pontus Braunerhjelm och Per Lundborg.

timmar – har ökat i förhållande till ökningen i heltidsarbete i Sverige. Andelen deltidsarbetande kvinnor var 42 procent 1976 och nådde sin kulmen 1982 med 47 procent. Därefter har en nedgång noterats. År 1991 var andelen deltidsarbetande kvinnor 37,7 procent.

Mot denna bakgrund är frågan vad som kan tänkas hända med kvinnor på en integrerad arbetsmarknad. Kvinnor är mer negativa än männen inför EG-integreringen då de hyser farhågor om en försämrad arbetsmarknad främst pga en krympande offentlig sektor. Vi ämnar studera om det finns grund för kvinnornas farhågor. En annan viktig fråga i sammanhanget är i vilken utsträckning kvinnorna har anledning att vara oroliga för sin situation om Sverige inte närmar sig EG.

Nedan beaktar vi faktorer som påverkar individernas val att gå in i arbetskraften. Därefter ser vi på den svenska kvinnans förutsättningar inför EG-integrationen. Hur kommer en eventuell anpassning att ske, och vems arbetsmarknad blir det? Leder integrationen till en arbetsmarknad som gynnar männen, eller utvecklas en arbetsmarknad där kvinnorna har lika förutsättningar? Blir det företrädesvis deltidsarbeten eller blir kvinnor tvungna att arbeta flera timmar och vilka blir anställningformerna i framtiden? Kan vi förvänta oss en ökad kvinnlig migration? Och hur drabbar migrationen kvinnorna?

Valet att träda in i arbetslivet

Förklaringsvariabler

Den fulla sysselsättningen och den svenska institutionella ramen, i synnerhet försäkringssystemet och barnomsorgssystemet, har med stor sannolikhet gett svenska kvinnor större möjligheter att träda in i arbetslivet än vad deras EG-kolleger har. I dagens EG-debatt framhävs de problem som kvinnorna har vid in- och återinträdet på arbetsmarknaden. I syn-

Tabell 1 Kvinnligt arbetskraftsdeltagande inom EG, Sverige och USA, 1973–87. Procent.

	Arbetskraftsdeltagande ^a		
	1973	1979	1987 ^b
Belgien	42,5	47,4	51,3 ^c
Danmark	61,9	69,9	76,5 ^c
Frankrike	50,1	54,2	55,8
Tyskland	49,6	49,6	51,8
Grekland	NA	32,8	41,7
Irland	34,1	35,2	37,2 ^c
Italien	33,7	38,7	43,2
Luxemburg	35,9	39,8	44,3 ^c
Nederländerna	NA	33,4	41,1 ^c
Portugal ^d	32,1	57,3	57,7
Spanien	33,4	32,3	37,5
Sverige ^e	62,6	72,8	79,5
England	53,2	58,0	62,0
USA	51,1	58,9	66,1

NA = ej tillgängliga

- Definieras som den totala kvinnliga arbetskraften dividerad med alla kvinnor i åldern 15–64 i befolkningen.
- Arbetskraftstalen för 1987 har estimerats av OECD-sekretariatet.
- Arbetskraftstalet för 1986.
- Datan inkluderar ett betydande antal personer i åldern mindre än 15 år.
- Arbetskraftstalet för 1987 är inte jämförbart med tidigare år pga omläggning i arbetslöshetsdefinitionen.

Källa: Sundström [1989], OECD Employment Outlook.

nerhet understryks behovet av en utbyggd barnomsorg, bättre försäkringar och större trygghet för arbetande kvinnor. Krav ställs också på att den Europeiska Gemenskapen ska lösa dessa problem (EEC [1991]). Sverige har i dessa avseenden ett klart försprång som gagnar den

svenska kvinnan. Därtill är den offentliga sektorn i Sverige större än i något annat land och sysselsätter ett stort antal kvinnor. Samtidigt pågår en strukturomvandling inom det området och det är sannolikt att integreringen framtvingar en bantning av den offentliga sektorn.

Empiriska undersökningar visar att valet att träda in i arbetskraften i hög grad bestäms av kvinnans lön. I flertalet svenska studier (Gustafsson & Jacobsson [1985], D'Agostino & Kazamaki [1990] och Kazamaki & D'Agostino [1991]) är lörens inverkan positiv och signifikant. Åldersprofilen stämmer också överens med våra förväntningar; den är omvänt u-formad, dvs arbetskraftsdeltagandet faller över åldersprofilen för gifta kvinnor. Barn påverkar också arbetskraftsdeltagandet. Trots det stora antalet förvärvsarbetsbetande kvinnor med barn så sänker barn arbetskraftsdeltagandet. Barn påverkar däremot inte männens arbetskraftsdeltagande.

Att välja den offentliga sektorn

Vi har vidare studerat valet mellan att arbeta i privat eller offentlig sektor. Man kan fråga sig varför kvinnor väljer att gå in i den offentliga sektorn, framförallt som avkastningen på såväl utbildning som arbetslivserfarenhet är högre i den privata sektorn. Valet att gå in i den offentliga sektorn är detta till trots positivt påverkat av individens utbildning. Det är härvid mer sannolikt att högt utbildade individer arbetar i den offentliga sektorn än individer med lägre utbildning.

Kazamaki & D'Agostino [1991] finner att sannolikheten att välja arbete i den offentliga sektorn är högre om individen arbetar 20–34 timmar per vecka. Vi tolkar detta som att kvinnors val i hög grad styrs av möjligheten att arbeta deltid. Detta är än mer uppenbart eftersom lönedifferensen mellan den privata och den offentliga sektorn inte påverkar valet att arbeta i just den offentliga sektorn.

Deltidsarbetande kvinnor

Andelen deltidarbetsbetande kvinnor är också tämligen stor i Europa, om än lägre än i Sverige. Andelen deltidarbetsbetande inom den Europeiska Gemenskapen utgjorde 13 procent av den totala sysselsättningen 1988 och 28 procent av kvinnornas sysselsättning. Det har skett en ökning i deltidarbete bland kvinnor inom den Europeiska Gemenskapen. Deltidsarbete är särskilt vanligt i Danmark men mindre vanligt i t ex Irland, Italien och Grekland. Nederländerna, Belgien och Frankrike visar en ökning i kvinnligt deltidarbete.

Sammanfattningsvis är själva valet att träda in i arbetslivet snarlikt i flertalet länder. Skillnaden ligger i att den svenska institutionella ramen underlättar kvinnornas situation.

Kvinnor på en arbetsmarknad med utökade möjligheter

Det finns en rad uppfattningar idag om att kvinnornas situation kommer att förvärras då man räknar med en krympande offentlig sektor för att klara EG-konkurrensen. Integreringen kommer oundvikligen att påverka resursallokeringen i Sverige. En krympande offentlig sektor är dock i realiteten oberoende av själva EG-integrationen. Den är ett led i den pågående strukturomvandlingen av samhället. Förändringar i den offentliga sektorn är nödvändiga för utvecklingen på arbetsmarknaden. En snabbare förändring uppnås via EES-avtalet då produktionsfaktorerna inte kan kvarhållas i Sverige om det nuvarande skattetrycket bibehålls. Vid sidan av EG-integrationen ger ett EG-medlemskap möjligheter att vara med och påverka utvecklingen i Europa (Andersson [1991]).

Det viktiga är vad som händer med sektorerna i ekonomin, oavsett om de drivs i privat eller offentlig regi, för Sveriges fortsatta konkurrenskraft i utlandet. Farhågorna är emellertid att kvinnor blir

utan arbete, inte har samma möjligheter att få ett arbete med en krympande offentlig sektor samt att kvinnor i högre omfattning tvingas ta ett heltidsjobb, och då blir inte heller valet "offentlig sektor" givet.

Våra tidigare empiriska studier har visat att valet av deltid har spelat en avgörande roll för kvinnorna. Det är inte den offentliga sektorn i sig som kvinnor valt, utan jobb-karaktäristika, som även i framtiden kan tänkas ligga i kvinnornas intresse. I den mån en krympande offentlig sektor bidrar till högre tillväxt i andra sektorer kan detta vara positivt för kvinnorna. I den mån denna utveckling påskyndas av integreringen torde detta ytterligare gynna kvinnorna. Om det däremot blir svårt att finna deltidsarbeten kan kvinnor eventuellt missgynnas.

EG-integrationen kräver sannolikt en omstrukturering av arbetsmarknaden som leder till förändring och utveckling av t ex nya anställningsformer. Den offentliga sektorn krymper men innehållet "försvinner" inte. En hel del arbeten omorganiseras till privat regi eller andra alternativa organisationsformer. Om omstruktureringen leder till en högre tillväxt kommer också efterfrågan på de tjänster som produceras av kvinnor att öka. Kvinnorna är en tillgång för arbetsmarknaden. Integrationen i sig ger utrymme att utbyta erfarenheter mellan EG-länderna och framförallt utveckla nya lösningar. T ex torde den moderna teknologin, datoriseringen, underlätta deltid i hemmet.

Branschutveckling

Flera studier har betraktat branschutvecklingen. Flam & Horn [1989] och Ohlsson [1989] har jämfört status quo-alternativet med integreringsalternativet. Det senaste innebär en förnyelsestrategi. Enligt Flam & Horn skulle status quo-alternativet leda till att efterfrågan riktas bort från svenska faktorer. I Flams och Horns studie framförs också att EG-inte-

grationen har positiva välfärdseffekter för de svenska företagens konkurrenssituation gentemot företaget i EG. När en stor andel av ekonomin blir utsatt för konkurrens kommer effektivitetskraven på den offentliga sektorn att stiga. Konsekvenserna blir en nedbantning av denna sektor.

Enligt Ohlsson leder status quo-alternativet till att den kapitalintensiva industrin blir vinnare, medan förnyelsestrategin innebär en snabbare strukturomvandling och positiva effekter på den arbetsintensiva industrin. Det sistnämnda scenariot gynnar både män och kvinnor. Positiva resursfördelningseffekter förväntas således av förnyelsestrategin, i synnerhet en strukturförnyelse inom industrin, en öppning av den svenska ekonomin för konkurrens inom jordbrukssektorn, den skyddade industrisektorn samt privata tjänstesektorn och en allmän effektiviseringspress i de sektorer som öppnas för omvärlden. Resursfördelningseffekterna förväntas ge *terms of trade*-fördelar. Nettoexport förväntas även inom de relativt kunskapsintensiva sektorerna, främst byggindustri, teknisk konsultverksamhet, samt finanssektorn. Dessa sektorer kommer också att möta stor konkurrens.

En studie av underleverantörsledet pekar på att sysselsättningseffekterna blir störst inom verkstadsindustrin och annan sammansättningsindustri (Braunerhjelm [1991]). En eventuell utslagning av underleverantörsledet kan komma att medföra betydande regionala effekter. Lågutbildad arbetskraft återfinns i högre utsträckning i underleverantörsindustrin och i första hand kommer denna att drabbas. Kompetens och utbildning blir viktigare, särskilt när EGs avreglering leder till att arbetsintensiv tillverkning i underleverantörsledet får svårare att hävda sig i Sverige, såsom bla tekoindustrin, varför utbildning kommer bli allt viktigare i framtiden.

I den allmänna debatten har vi ofta fått höra att branscher där kvinnor främst

Tabell 2 Antalet faktiskt arbetade timmar för kvinnor respektive män fördelade på sektorer 1988.

	1963			1988		
	Relativ fördelning män (%)	Relativ fördelning kvinnor (%)	Andel kvinnor (%)	Relativ fördelning män (%)	Relativ fördelning kvinnor (%)	Andel kvinnor (%)
Jordbruk, skogsbruk m m	17,3	9,3	19,0	7,3	2,4	18,4
Gruvor, tillverkningsindustri m m	37,6	2,3	21,1	30,5	14,2	23,6
därav verkstadsindustri	11,4	4,1	13,5	15,0	5,4	19,8
Byggnadsindustri	12,4	1,2	4,2	11,0	1,2	6,8
Handel, restaurang, hotell	12,3	24,2	46,3	14,5	1,5	42,1
Samfärdsl, post, tele	8,6	4,0	16,9	9,0	4,7	26,4
Bank o försäkningsverksamhet	2,8	4,7	42,8	8,6	8,2	39,7
Offentlig förvaltning och andra tjänster	9,0	33,5	61,9	19,1	54,5	66,3
därav offentlig förvaltning, undervisning, sjukv, socialv	7,7	24,5	72,1	13,1	48,3	71,7
Summa	100,0	100,0		100,0	100,0	

Källa: Bilaga 23, LU 90.

återfinns kommer att drabbas. Tabell 2 visar att relativt sett få kvinnor arbetar inom tillverkningsindustrin, varför kvinnorna i det avseendet relativt sett kommer att gynnas. De andra studierna pekar dessutom på positiva effekter på arbetsmarknaden av integreringen. Dessa effekter påverkar både kvinnor och män gynnsamt.

Den privata sektorn kan, pga den utveckling och omstrukturering som successivt kommer till stånd, tänkas ta över arbeten som tidigare legat under det offentligas beskydd, som vi tidigare nämnt. En större del av tjänstesektorn hamnar sannolikt i privat regi. Till dessa arbeten är det rimligt att kvinnor och män konkurrerar på lika villkor. Anställningsförhållandena kan också ändras så att de kan gynna kvinnorna. Arbeten i hemmet växer sannolikt i större omfattning än tidigare, vilket eventuellt innebär att uppdelningen av heltid/deltidsarbete inte blir lika markerad som tidigare.

Migration

Ökade möjligheter till migration ges vid en EG-anpassning. Arbetskraftsrörligheten förväntas emellertid inte öka nämnvärt den närmaste framtiden, i synnerhet med den nuvarande ländersammansättningen inom EG (Lundborg [1991]). Därtill torde den svenska relativt sett generösa föräldraförsäkringen komma att dämpa migrationstendenser bland kvinnor. Sverige är ett relativt sett mer attraktivt land, pga de många föräldrarförmåner. Om en arbetsmarknadsstyrd invandring från EG kommer till stånd så skulle det svenska arbetsutbudet öka. Invandringen antas förstärka flexibiliteten på arbetsmarknaden (Ohlsson [1989]). Denna effekt torde påverka hela arbetsmarknaden gynnsamt. Samtidigt kan det tänkas att framtida migration till Sverige, i den mån den ökar tex från öststatsländer och tillströmning sker av lågutbildad billig arbetskraft, kan komma att drabba främst lågutbildade kvinnor.

Sammanfattning

Det finns en rad motverkande krafter på arbetsmarknaden. Dessa påverkar kvinnornas arbetsmarknadssituation. Till det positiva hör själva integreringen och strukturomvandlingen. Eftersom fler kvinnor finns i arbetslivet så är det inte orimligt att de påverkar förändringen i en riktning som gynnar dem. Jobb utanför den offentliga sektorn kan mycket väl tänkas passa kvinnor och uppmuntra kvinnor att välja mindre traditionsbundna yrken, när den offentliga sektorn bantas ned. Vi har särskilt poängterat hur kvinnor väljer efter jobbkaraktäristika framför sektorer.

En utveckling som kan leda till problem är om tillverkningsindustrin drabbas så hårt att viss substitution av män sker på sådant sätt att män tar över "kvinnliga" arbeten samt om män konkurrerar ut kvinnor då männen kan tänkas erbjuda sig att arbeta fler antal timmar, oftast heltid. Å andra sidan kan detta motverkas av att fler deltidsarbeten erbjuds inom andra sektorer och uppgången av andelen heltidsarbetande kvinnor under senare delen av 1980-talet.

Vi vill sammanfattningsvis understryka att vi inte finner underlag för den negativa syn på kvinnornas arbetsmarknadssituation vid en EG-anpassning som kvinnorna själva tycks ha anammat. Kvinnorna blir tex attraktiva inom en privat sektor som övertar arbeten som tidigare bedrivits i offentlig regi. Kvinnor kanske kommer ut på arbetsmarknaden utan förutbestämda "fack" för bara kvinnor. I sin helhet påverkas kvinnornas arbetsmarknadssituation gynnsamt av EG-integreringen.

Referenser

- Andersson, T, [1991], "Sveriges val i ett integrerat Europa". *Ekonomisk Debatt*, årg 19, nr 1, s 5-17.
- Braunerhjelm, P, [1991], "Svenska underleverantörer och småföretag i det nya Europa. Struktur, kompetens och internationalisering". IUI Forskningsrapport nr 38.

- D'Agostino, H & Kazamaki, E, [1990], "Labor Force Participation among Women in Sweden". Uppsats presenterad vid ESPE, Istanbul, Juni.
- EEC [1991], "European System of Documentation on Employment". System papers: 4, Euro-Labour Markets; the Prospects for Integration.
- Gustafsson, S & Jacobsson, R, [1985], "Trends in Female Labor Force Participation". *Journal of Labor Economics*, vol 3, s 256-274.
- Flam, H & Horn, H, [1990], "Ekonomiska konsekvenser för Sverige av EGs inre marknad". I *Svensk Ekonomi och Europaintegrationen*. Bilaga 2, Långtidsutredningen 1990. Allmänna Forlaget, Stockholm.
- Kazamaki, E & D'Agostino, H, [1991], "Female Sectoral Labor Force Participation in Sweden". Uppsats presenterad vid ESPE, Pisa, Juni.
- Kvinnors roll i ekonomin*. Bilaga 23 till Långtidsutredningen 1990. Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Lundborg, P, [1991], "EG-medlemskapet och den fulla sysselsättningen". *Ekonomisk Debatt*, årg 19, nr 5, s 439-447.
- Ohlsson, L, [1989], *Industrin inför EGs 90-tal. En strategisk effektanalys*. Industriförbundets forlag, Stockholm.
- Oxenstierna, S, [1991], "The Soviet Economy in Transition: Trends in Employment and Unemployment". Meddelande nr 6, Institutet for Social Forskning, Stockholms universitet.
- SCB, [1988], *Deltidsarbete. Omfattning och orsaker*.
- SCB, [1989], *Arbetsmarknaden i siffror. Sysselsättning, arbetslöshet m m 1970-1988*.
- Sundström, M, [1987], *A Study in the Growth of Part-time Work in Sweden*. Akademisk avhandling. Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Sundström, M, [1989], "Part Time Work: Trends and Equality Effects in Sweden, EEC and USA". Working paper. Arbetslivscentrum, Stockholm.